

СВОБОДНОТО ВРЕМЕ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА УЧЕНИЦИТЕ ОТ ОБЩИНА СВИЩОВ

Гл. ас. Румяна Светославова Чонова, ст. ас. Ваня Колева Ганева

СА “Д. А. Ценов” - Свищов

Катедра “История, философия, социология”

Резюме: Дейностите, извършвани в свободното време на младите хора са важен социализиращ фактор. Затова е необходимо различните институции в обществото да бъдат ангажирани с организирането на интересни и полезни занимания в свободното време. Настоящата статия представя резултатите от проведено социологическо изследване на интересите и свободното време на учениците от община Свищов.

Ключови думи: общ бюджет на времето, свободно време, интереси, дейности

Развитието на човечеството винаги е било обективно детерминирано от грижата за подрастващото поколение. Тази грижа придобива особена актуалност и звучене с прехода към новото хилядолетие, доколкото той се приема за начало на епоха с нова ценностна система на живот, за вероятна нова човешка цивилизация. “Какви условия са създадени за децата, какво е *отношението* към тях, *какви са като гражданско поведение и реализация децата*, от това в най-голяма степен ще зависи бъдещето на всяка нация, а в планетарен мащаб – обликът на цялото бъдещо човечество”¹.

Пряко свързан с грижата за младото поколение е проблемът за свободното време на децата, за неговото осмисляне и пълноценно оползотворяване. В голяма степен във феномена “свободно време” са заложени изключително “невралгичните точки” във възпитанието

¹ Димитров, Л. Развитие и реализация на децата през XXI век . сп. Педагогика, 4/ 2002, с.3

и социализацията на днешното младо поколение у нас.² Насищането на свободното време на децата с полезни за тяхното формиране и развитие дейности трябва да е приоритет на цялото общество, както на държавните институции, така и на семейството, медиите и на различните неправителствени организации.

В този контекст, Фондация “Ангели от Лим” гр. Свищов, водена от идеята да инициира организиране на безплатни, интересни за учениците от общината, занимания в свободното им време, стана поръчител на социологическо проучване на тема “Интереси и свободно време на учениците в община Свищов”.³ Основна цел на настоящата разработка е представяне на резултатите от това изследване.

В програмата на проучването са разработени принципните положения, от които сме се ръководили. Като *основна цел* е изведено получаването на представителна и достоверна информация за интересите и заниманията на учениците от община Свищов през свободното им време. Тази цел бе конкретизирана чрез следните *задачи*:

- добиване представа за обема и реалната структура на свободното време на учениците
- установяване на тяхната удовлетвореност от обема и структурата на свободното им време
- регистриране интересите и предпочитанията на респондентите за алтернативни занимания в свободното време

² Бояджиева, Н. Децата и свободното време. сп. Педагогика, 9/2002, с.80

³ Проучването бе осъществено под научното ръководство на гл. ас. Румяна Чонова и ст. ас. Ваня Ганева, преподавателки по социология към катедра “История, философия, социология”, и при активното участие на студенти от СА “Д. А. Ценов” като полеви сътрудници. Изследването бе проведено в края на март 2005 г. сред учениците от 5 до 12 клас в община Свищов, чиито общ брой е 3713. Генералната съвкупност бе разделена на две подсъвкупности (град, село) като във всяка от тях бяха формирани гнезда (отделните училища) и от тях бяха избрани единиците на извадката. Моделът на извадковата съвкупност, с която бе проведена анкетата, бе разработен със съдействието на гл. ас. Красимира Славева, преподавателка по статистика. Изследвани бяха 380 ученика, като в извадката бе търсена представителност по признаците: град-село; възрастови групи 5-8 и 9-12 клас; по училища; по паралелки в училищата и по пол.

- улавяне евентуалните различия в обема, в реалната структура на свободното време и в интересите на учениците по пол.

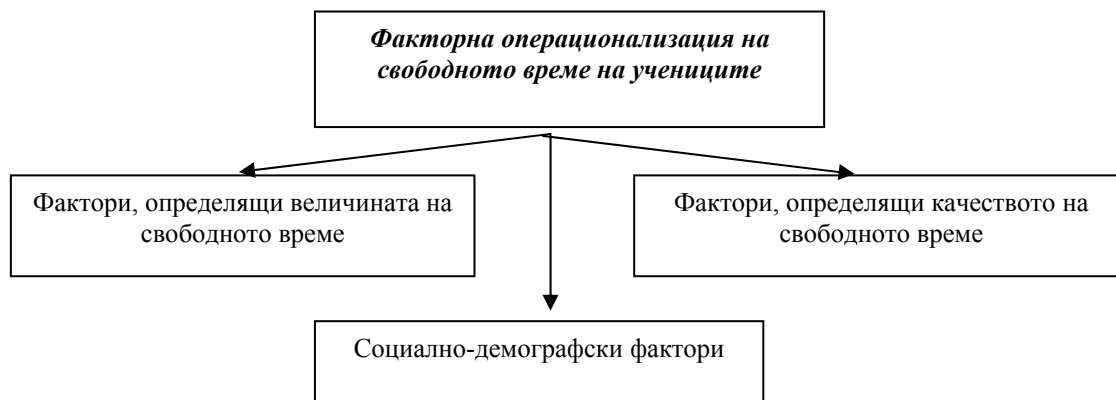
Основните понятия, на които стъпва изследването са: общ бюджет на времето на учениците, свободно от учебни занятия време, свободно от учебна дейност време, извънурочна дейност, извънкласна дейност, извънучилищна дейност, реално свободно време на учениците. Вниманието е концентрирано главно върху последното. Под **реално свободно време** на учениците се разбира тази част от общия бюджет на времето им, която остава извън учебната заетост, подготовката за училище, пътуването до училище, самообслужването, участието в домакинството и някои форми на труд, грижата за възрастни, деца и болни и времето за удовлетворяване на физиологични нужди.

Изведени са три основни групи фактори, определящи свободното време на учениците. (вж. фиг.1)

Факторите, определящи величината на свободното време са: учебна натовареност – занятия в училище и самостоятелна подготовка; домашни задължения – труд в семейството; работа в личното стопанство; платена работа в извънучебно време; грижи за стари, болни и невръстни членове на семейството или близки роднини; платени форми за извънучилищно обучение.

Факторите, определящи качеството на свободното време са: потребности и интереси; ценности и ценностни ориентации; нагласи; социален статус на семейството; масмедии; институции; задавани от социалната среда културни модели на поведение в свободното време.

Социално-демографските фактори са: пол; възраст; образователно равнище – завършен клас; местоживеене; етническа принадлежност.

Фиг.1 Фактори, определящи свободното време на учениците

Качеството на свободното време може да се разглежда в два аспекта – обективен и субективен .⁴ Основен обективен показател е разнообразието на дейностите в свободното време, а основно субективно измерение е удовлетвореността на респондентите от свободното им време.

В програмата на проучването са формирани *два модела на структура на свободното време* на учениците (на дейностите, извършвани в свободното време):

- **структура на свободното от учебни занятия време:** дейности по подготовката за учебните занятия – самостоятелна подготовка и платени форми; дейности по удовлетворяване на материални и битови потребности – труд в домакинството, в личното стопанство, платен наеман труд; дейности по удовлетворяване на физиологични и хигиенни потребности – хранене, лична хигиена, тоалет и други подобни; дейности по удовлетворяване на духовни потребности; физкултурно-спортна дейност; художествено-техническо творчество и любителски труд;

⁴ Бутенко, И.А. Качество свободного времени у богатых и бедных. - сп. Социологические исследования, 1998, №7, с.83

комуникативно-развлекателни дейности – четене, слушане на радио, гледане на телевизия, пасивен отдих и т.н.

- **структура на реалното свободно време на учениците:** гледане на телевизия; общуване в кафе-заведения; забавление в дискотеки; посещения на купони, партита; четене на вестници и списания; четене на художествена и друга литература; гледане на видео и DVD; интернет-общуване; компютърни игри; спортни занимания; посещение на театри, концерти, изложби; гледане на кинопрожекции; екскурзии и развлекателни пътувания; хоби; игра; общуване с родителите и семейството; с приятели в парка или на улицата; ваканционни лагери; зелени училища.

В програмата на изследването бяха формулирани следните **работни хипотези:**

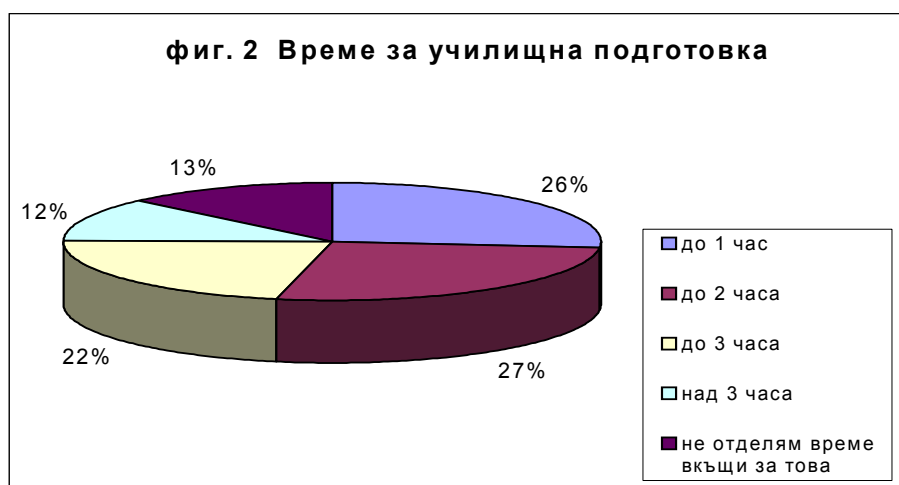
- ✓ Реалното свободно време на учениците има свои специфични качествени и количествени измерения. В поведенческите стратегии на младите хора в свободното им време е проектирана в голяма степен социокултурната ситуация в конкретното населено място.
- ✓ През учебната година учениците не разполагат с много свободно време и неговата структура не е оптимална – т. е. дейностите, с които е запълнено преимуществено свободното им време не съдействат особено за тяхното физическо и интелектуално развитие.
- ✓ Самите ученици не са особено удовлетворени от това, което правят в свободното си време, но не им се предлагат други подходящи и приемливи алтернативни занимания.
- ✓ Учениците биха подкрепили организирането на безплатни, алтернативни форми на занимания, съобразно техните интереси и предпочитания. Работата в тази посока, би довела, на свой ред до оптимизиране структурата на свободното им време и би се

отразила благоприятно върху социализацията, върху формирането и развитието им като личности.

Какво показват резултатите от изследването?

Основен структурен елемент на бюджета на времето на учениците е **времето, свързано с училище** (учебни занятия и подготовка за тях). Най-голям процент от изследваните ученици (42,2%) имат обикновено по 6 часа на ден, а 39,8% - по 7 часа на ден. Тревожен е фактът, че 13,3 % от учениците имат повече от 7 часа учебни занятия на ден. По принцип с преминаването в по-горен клас се увеличава и натовареността.

По отношение на разхода на **време за подготовка за училище** е видно, че повече от половината от анкетираните ученици (53%) отделят за това от 1 до 2 часа средно на ден. До 3 и повече от 3 часа среднодневно за учене отделят около 1/3 от респондентите (34%) и само 13 % не отделят в къщи време за това.

Всеки 4-ти анкетиран посещава **платени частни уроци**. Още 14% биха посещавали такива, но не могат да си го позволят финансово. Повече от половината от респондентите обаче смятат, че платени частни уроци не са им необходими (60%).

Значим елемент от бюджета на времето на учениците е **времето за дейности, свързани с домашни задължения,**

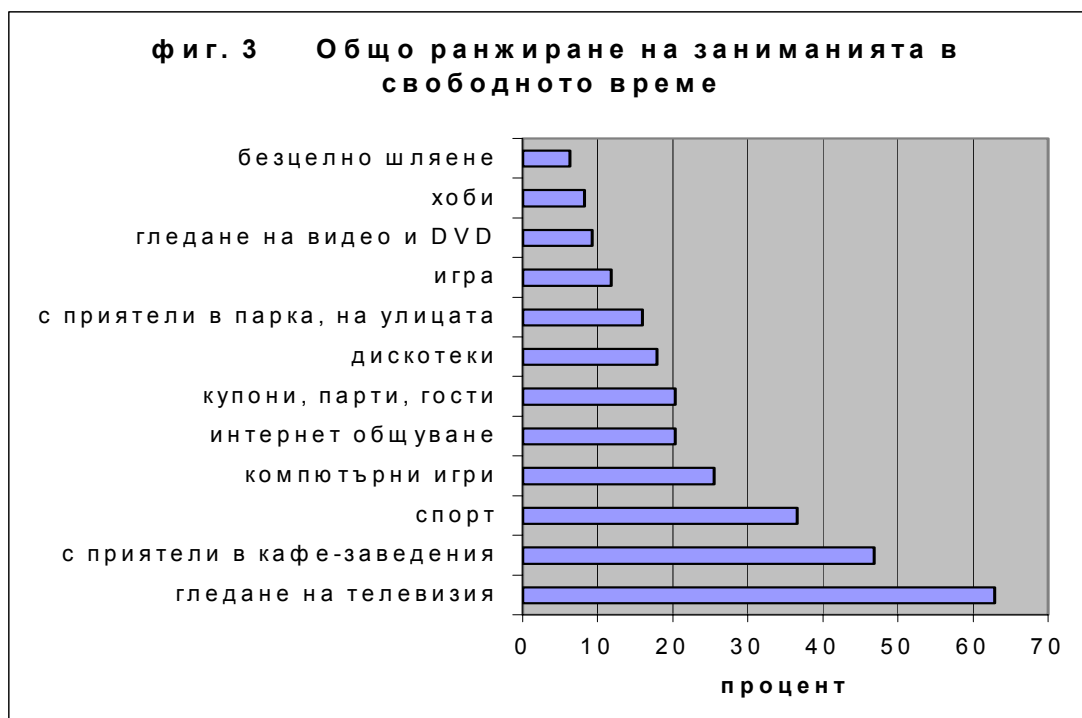
самообслужване, грижи за други членове на семейството, придвижване до училище и обратно до вкъщи. Най-голям дял от изследваните ученици (93%) са посочили, че ежедневно отделят време (в диапазона от 1/2 до 2 и повече часа) за дейности по самообслужването – хранене, хигиена, тоалет и т.н. Следва придвижването до училище и обратно до вкъщи (86%). В предвид на мащабите на града и на общината, може да се приеме, че значителният разход на време за придвижване се дължи в по-голямата си част на прибирането от училище, което не е чисто време за път, а е съчетано с общуване със съученици, връстници и приятели, с игри и други занимания. На трето място (със 77%) са домашните задължения – пазаруване, чистене, пране и др., а на четвърто място (с 48%) – грижите за други членове на семейството или роднини. Това *общо ранжиране на дейностите* съвпада с *ранжирането им и по пол*, т.е. и при анкетираните момичета, и при анкетираните момчета тези дейности са подредени в същата последователност. Интересни различия по пол обаче, се наблюдават по отношение на структурата на величината на разходите на време за всяка от тях. *Общият извод*, който може да се направи, според нас, в случая е, че в резултатите по пол са проектирани в значителна степен джендър-различията, задавани със социализационните модели и процеси в самото общество.

Така, за *дейностите по самообслужването* (хранене, хигиена, тоалет) момчетата имат превес с над 6 процента спрямо момичета в позицията ежедневен разход на време “до 1 час”, докато момчетата водят пред момчетата с повече от 7 пункта в позицията ежедневен разход на време за тези дейности “2 и повече часа”. По отношение *придвижването до училище и обратно* до вкъщи и за двата пола водеща е отново (както и при общия относителен дял) позицията разход на време “до 1 час”, като момчетата обаче имат значителната преднина от около 16% пред момчетата. А за

позицията разход на време “2 и повече часа” относителният дял на момчетата е над два пъти по-голям от този на момичетата. За **дейности, свързани с домакинството**, най-много от анкетираните момчета (29%) отделят средно само “до ½ час” на ден, 27% - средно “около 1 час”, а “2 и повече часа” средно на ден за такива дейности отделят едва 12% от момчетата. Докато мнозинството от момичетата (40%), отделят “около 1 час” средно на ден за такива задължения, около 28% - “2 и повече часа”, а само 18% - “до ½ час”. Структурата на разходите на време за **дейности по обгрижването на други членове на семейството** не показва съществени различия по пол, освен в позицията “над 2 часа” средно на ден, по която относителният дял на момичетата е почти два пъти по-голям от този на момчетата.

Повече от ½ от анкетираните ученици (54%) са ангажирани в свободното си време (било то редовно или понякога) и с **работа в личното стопанство**. Обяснението на този факт би могло да се свърже в значителна степен, според нас, и с икономическата ситуация в българското общество днес. В този план не е малък и делът на респондентите, на които се налага да **работят срещу заплащане** в свободното си време – 37% от анкетираните. Половината от анкетираните ученици, въпреки всичко, преценяват, че им остава достатъчно **време да се занимават с това, което им харесва и да си почиват**. Тревожен е обаче фактът, че почти толкова са и респондентите, които дават отрицателен отговор на този въпрос - 38% и не могат да преценят - 10% от анкетираните (общо двете позиции събират 48%).

Специален акцент в изследването представлява установяването на **реалните занимания на учениците** от общината

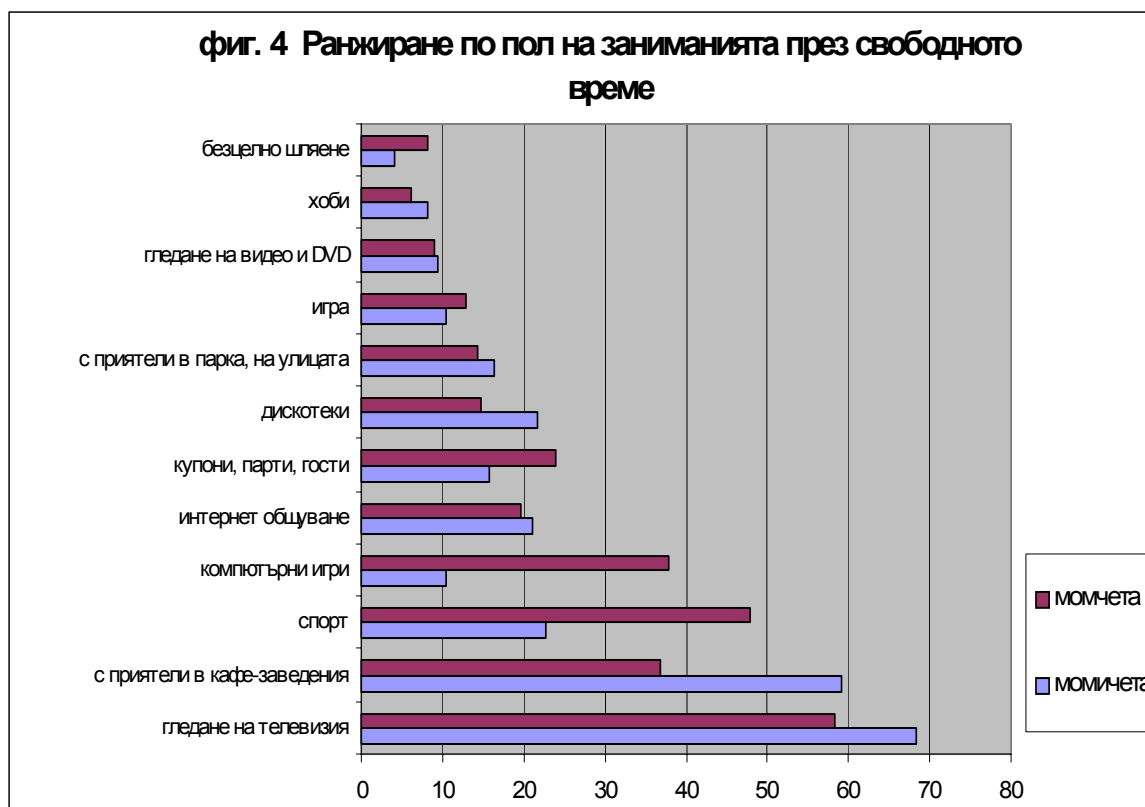

в свободното им време.

Както е видно от фигура №3⁵ безспорен фаворит сред тези занимания, и то със значителна преднина пред следващите позиции, е “гледането на телевизия”, посочено от 63% от респондентите. На второ място е “общуването с приятели в кафе-заведения” с 47%, на трета позиция е “спорта” с близо 37%. Следват съответно “компютърни игри”, “интернет-общуване”, “купони, партита”, “дискотеки”, “общуване с приятели в парка, в кварталната градинка и на улицата”, “игра”, “гледане на видео и DVD”, “хоби”, “безцелно шляене”.

При *ранжирането по пол* първа позиция си запазва “гледането на телевизия” със 68% при момичетата и 58% при момчетата (виж фиг.4).

⁵ Сумата от процентите надвишава 100, тъй като става дума за ранжиране (респондентите са дали повече от един отговор). Това е валидно и за останалите фигури, в които има ранжиране.

Следващите две позиции *при момчетата* включват същите форми на занимания както при общото ранжиране: на второ място е “общуването с приятели в кафе-заведения”, а на трето - “спорт” . По-нататък при момчетата се подреждат както следва: “дискотеки”, “интернет-общуване”, “общуване с приятели в парка, кварталната градинка и на улицата”, “купони и партита”, “игра”, “компютърни игри”, “гледане на видео и DVD”, “хоби” и “безцелно шляене”.

При момчетата позицията “спорт” е на второ място с 48% (с над два пъти повече от процента при момчетата по тази позиция) . На трето място са “компютърните игри” – с 38% (3,6 пъти повече от относителния дял на тази позиция при момчетата) . Следват: “общуване с приятели в кафе-заведения”, “купони и партита”, “интернет-общуване”, “дискотеки”, “общуване с приятели в парка, в кварталната градинка и на улицата”, “игра”, “гледане на видео и DVD”, “безцелно шляене” и “хоби”. Заслужава внимание фактът, че процентът на момчетата при позиция “безцелно шляене” е два пъти

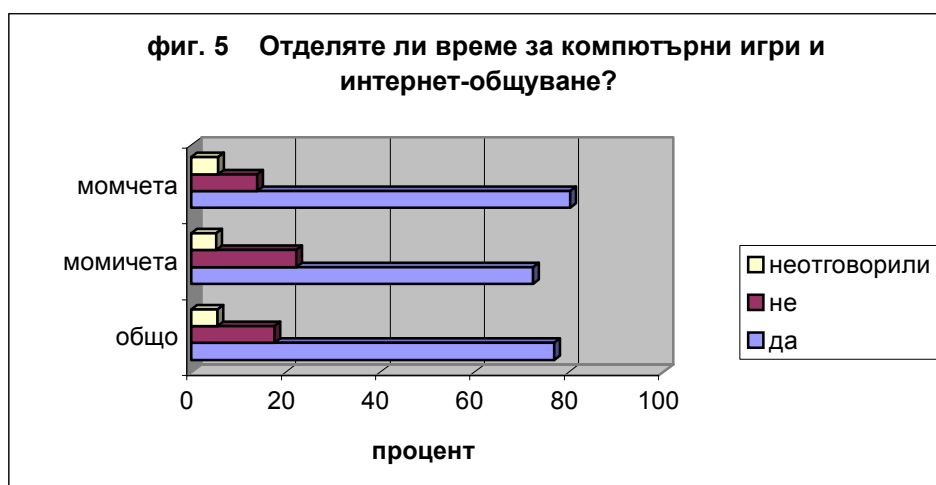
по-висок от този при момчетата, като отклонението от относителният дял по тази позиция в общото ранжиране е с по около два пункта, съответно при момчетата в плюс, а при момчетата в минус.

Интересна според нас е и една малко по-различна интерпретация на предпочитаните от учениците форми на занимания през свободното им време. Както се вижда от фиг. 4 най-много анкетираните посочват като предпочитано занимание общуването под една или друга форма: общуване с връстници и приятели, в кафезаведения, в парка, кварталната градинка, на улицата; интернет-общуване; купони, партита, дискотеки, гости; игри. Това може да е индикация както за силно развитата потребност от общуване у младите хора, така и за нейното недостатъчно задоволяване в семейството и училището.

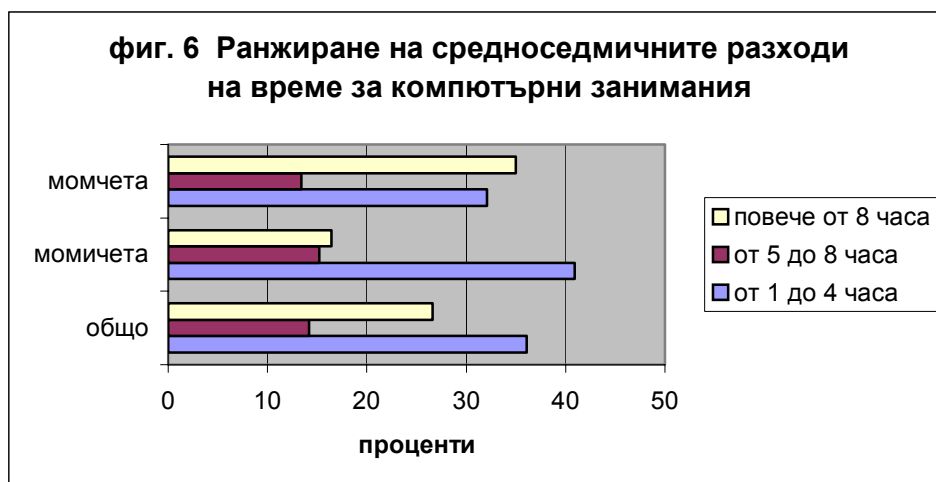
Друг интересен факт, констатиран при анализа на данните от проучването е (въпреки битуващото различно мнение), че учениците все пак не са загубили афинитета си към **четенето като занимание в свободното време**. Положителен отговор на този въпрос дават 79% от респондентите, а отрицателен – 20%. Половината от отговорилите, че четат в свободното си време, го правят “понякога”, 15% - “редовно”, а 14% - четат “само препоръчаната от училище литература”.

Данните от проучването показват, че анкетираните ученици отделят време и за **посещение на културни прояви**, за задоволяване на своите духовни потребности. Разбира се, това става съобразно спецификата на културния живот в типа селище и възрастовата специфика на културните интереси. Най-предпочитани от анкетираните ученици са концертите (68%) и кинопрожекциите (65%), а по-слабо посещавани са изложбите (39%) и театралните представления (38%).

В съвременните условия особен интерес предизвикват **компютърните занимания** на подрастващите. Близко 77% от анкетираните ученици са посочили, че отделят време за такъв род занимания, а само 17% - че не отделят време за това. Както се вижда от фигура №5, дялът на занимаващите се с компютърни игри и интернет-общуване анкетирани момчета е значително по-висок в сравнение с този дял, както при момичетата, така и при анкетираните общо ученици.

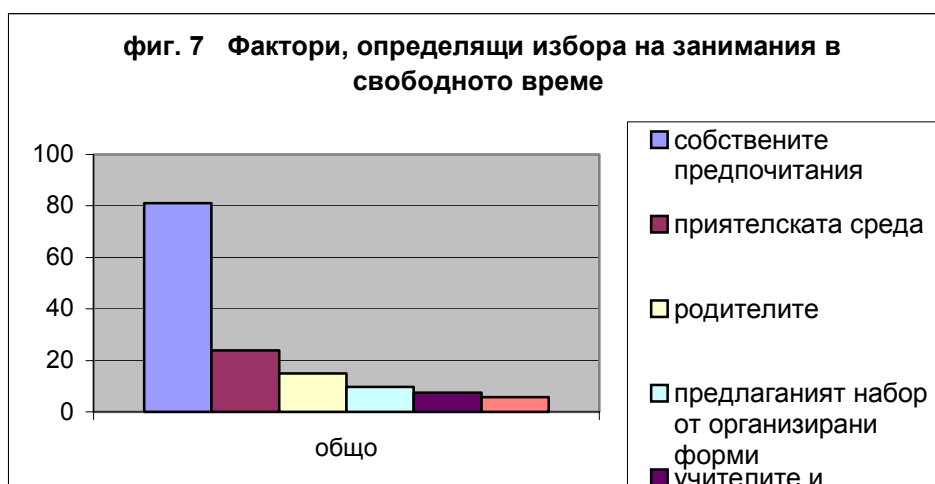

Основа за размисъл дават данните относно **структурата на средноседмичните разходи на време за компютърни занимания**: 36% от общо анкетираните ученици посвещават от 1 до 4 часа ежеседмично на такъв род занимания, около 27% - повече от 8 часа, а 14% - от 5 до 8 часа.

По пол структура на времевите разходи обаче, изглежда по-различно. **При момчетата** занимаващите се с това от 1 до 4 часа седмично са 41%, повече от 8 часа -16% и от 5 до 8 часа - 15%. Тук ранжирането на времевите разходи е аналогично на общото ранжиране . От респондентите, които изобщо не отделят време за компютърни занимания определено повече са момчетата (22% срещу около 14% при момчетата). **При момчетата** обаче, на първо място излиза позицията “повече от 8 часа” седмично, което е с над 8 пункта в повече от числовото измерение на тази позиция в общото ранжиране и с над 2 пъти от числовото измерение на позицията в ранжирането при момчетата. На второ място при момчетата е позицията “от 1 до 4 часа”, а на трето – “от 5 до 8 часа”.

Сред **факторите, определящи избора на занимания** на учениците през свободното им време, на първо място категорично се извеждат собствените интереси и предпочитания, следвани от влиянието на приятелската среда, родителите и семейството, предлаганият набор от организирани форми в населеното място, учителите и училището, медиите.

Според нас, безпокойство тук следва да предизвиква твърде слабата роля на училището в това отношение. С основание в литературата се говори за съществуващ вакуум в организацията на

свободното време на децата и за снижената роля на училището и на образователната система.⁶ Ето защо, напълно подкрепяме исканията на учителите за по-широко застъпване на извънкласните занимания на учениците, за възстановяване дейността на центрове за работа с деца и други подобни форми, което би повишило ролята на училището и учителите като проводник на целенасочени организирани социализационни въздействия върху младото българско поколение.

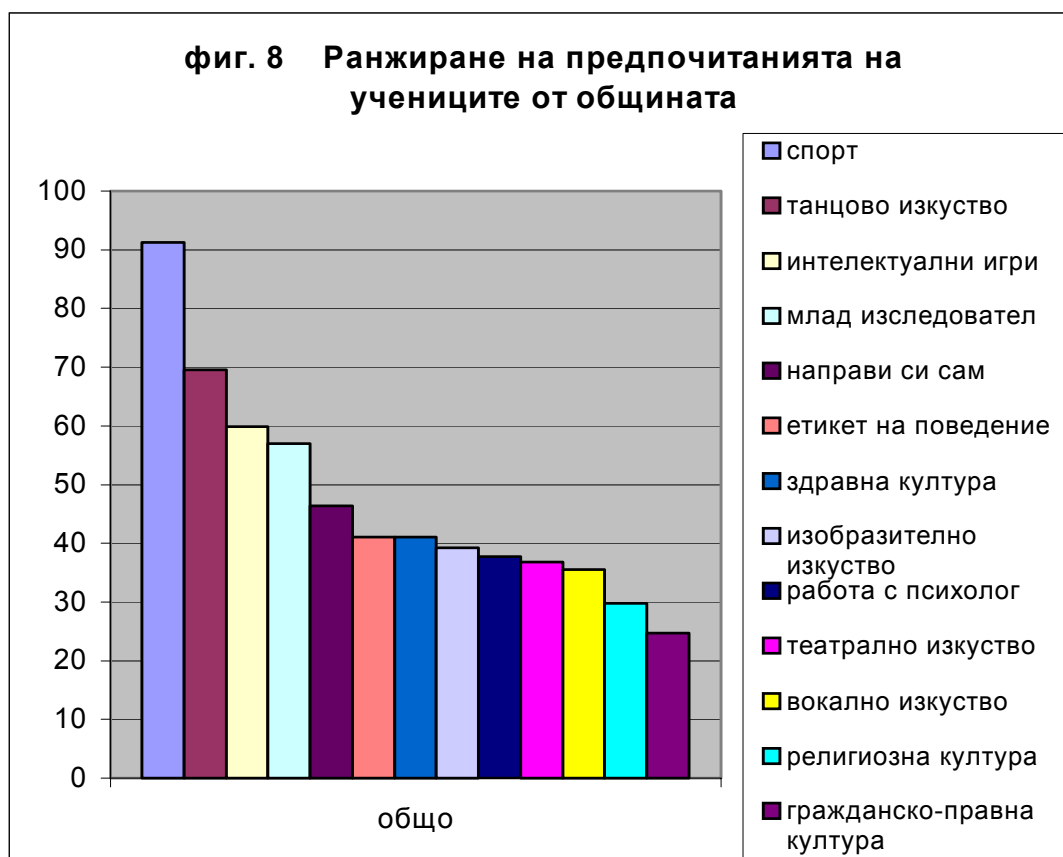
Малко повече от половината от анкетираниите ученици (51%) посещават или са посещавали някакви **платени форми на занимания в свободното си време**. Най-посещавани се оказват различни спортни форми, танцови състави, музикална школа, хорови състави, балет. Открояват се и някои специфични нюанси в това ранжиране по пол. Най-висока е при това **неудовлетвореността** на респондентите от размера на таксите (29%) и от условията, при които се провеждат тези занимания (22%). А това, което най-вече не се харесва на изследваните ученици в предлаганите им организирани форми на занимания в свободното време е, че те не са достатъчно интересни (34%) и не са достатъчно разнообразни (30%).

На респондентите беше зададен и въпроса какви са според тях **причините за липсата на интересни алтернативни занимания в свободното време** на учениците от община Свищов. Получените отговори показват, че безспорен фаворит сред тези причини е затрудненото финансово положение на много от семействата (43%), като тази позиция води пред следващата почти със 17 пункта. Втора по значимост причина според анкетираниите ученици е липсата на интерес от страна на институциите (27%), а трета – липсата на подходяща материално-техническа база (23%). Приблизително всеки пети анкетирани ученик пък е посочил като причина или спецификата

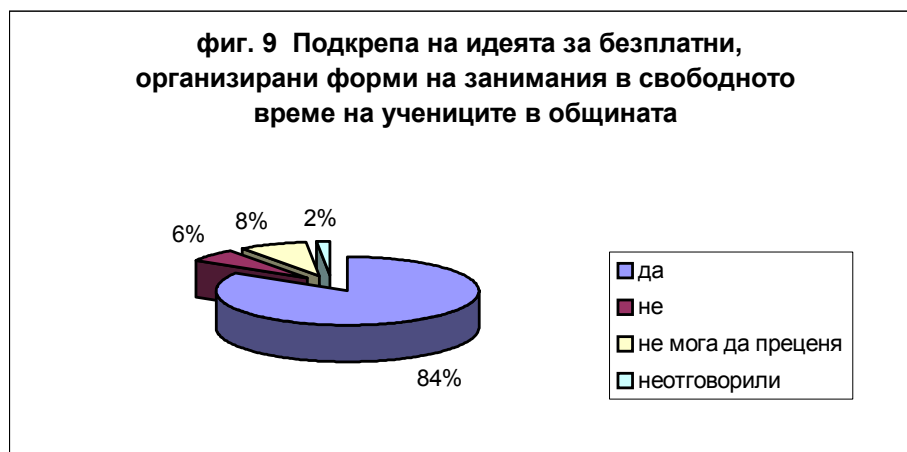
⁶ Бояджиева, Н. Децата и свободното време. сп. Педагогика, 9/2002, с. 85

на населеното място, или липсата на компетентни специалисти в съответната област.

Резултатите от проучването показват, че младите хора имат твърде разнообразни интереси, но не намират поле за тяхната изява и развитие (виж фиг.8). Те се интересуват живо както от художествена гимнастика и аеробика, така и от футбол и източни бойни изкуства; както от народни песни и танци, така и от естрадно пеене и брейк; както от различни интелектуални игри, така и от плетене, бродирание и различни конструкторски дейности; както от историята на света, културите и държавите, така и от флората, фауната и подводния свят; както от сексуалните проблеми, от здравословния начин на живот, така и от проблемите на общуването и психологията на човешките взаимоотношения; както от етикета на поведение в обществото, така и от проблемите на религиозната и гражданско-правната култура.

Израз на силното желание на анкетираните ученици да задоволят тези свои интереси е тяхната категорична подкрепа на идеята за организиране на безплатни, достъпни за всички форми на занимания през свободното време. (виж фиг. 9) Подкрепа се изказва и на *идеята за организиране и осмисляне на свободното време на учениците и през ваканциите* (53%). *Предпочитаните форми на занимания през ваканциите* са: екскурзии до исторически места, спортни състезания и прояви, младежки лагери, туристически походи, зелени училища, музикални и танцови фиести.

На базата на резултатите от изследването могат да бъдат направени някои твърде съществени **изводи**.

Първо. Социално-икономическата ситуация в днешното българско общество като цяло се сменя по своеобразен начин върху бюджета на времето на младите хора и в частност върху тяхното свободно време. Финансовата нестабилност и ниският жизнен стандарт на много от семействата, институционалната незаинтересованост и неангажираността на държавата, липсата на ясни правила и норми в различни сфери на обществения живот, влиянието на медийната среда, нарастващите аномии и девиации в обществото са сред основните предпоставки детерминиращи и структурата на свободното време на учениците.

Второ. Данните от проучването потвърждават хипотезата, че структурата на свободното време на учениците не е особено благоприятна по отношение на тяхната социализация. Изборът на занимания в свободното време е предоставен, може да се каже, основно на самите ученици, като е подпомаган главно от приятелската среда. Целенасоченото организирано въздействие върху този избор е твърде минимално.

Трето. Почти половината от анкетираните ученици не преценяват, че им остава достатъчно време да се занимават с това, което им харесва и да си почиват. Всеки пети респондент не е удовлетворен от начина, по който прекарва свободното си време. Според анкетираните ученици основите причини за липса на интересни алтернативни занимания в свободното време са: затрудненото финансово положение на много от семействата, липсата на интерес от страна на институциите и липсата на подходяща материално-техническа база.

Четвърто. Учениците в община Свищов имат твърде разнообразни интереси, но не намират поле за тяхната изява и развитие. Израз на силното им желание да ги удовлетворят е тяхната категорична подкрепа на идеята за организиране на безплатни, достъпни за всички форми на занимания през свободното време.

Доколкото поведенческите стратегии на учениците и моделите на общуване в свободното им време са силно повлияни и от спецификата на социокултурната среда в съвременното българско общество (от навлизането на медиите и компютъра в ежедневието на младите хора, от появата и функционирането на нови центрове за развлечение и общуване – кафенета, дискотеки, Интернет-зали и други), наложително е да се анализира сериозно и задълбочено тяхното влияние като фактори на социализацията на подрастващите, на ролята им като нови форми на публично пространство, като нови средища за социални контакти.